

DOI: <https://www.doi.org/10.26565/2220-7929-2023-64-03>
УДК 929.52КАР

Михайло Станчев

доктор історичних наук, професор
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
Майдан Свободи, 4, 61022, Харків, Україна
Email: stanchev.m@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2034-5087>

РІД КАРАЗІНИХ: НОВЕ ПРОЧИТАННЯ (До 250-річчя від дня народження В. Н. Каразіна)

У статті, яка присвячена 250-річчю від дня народження засновника Харківського імператорського університету Василя Назаровича Каразіна, автор не тільки звертає увагу на невідомі сторінки життя В. Н. Каразіна, а й простежує генеалогію всього каразінського роду. Зокрема, вперше на основі ретельного вивчення архівних документів автор пише не тільки про болгарське, а й українське, грецьке та польське коріння роду Каразіних. Це цілком змінює односторонні уявлення (наприклад, про нібито грецьке походження засновника університету), які тривалий час панували в історичній літературі. Такі спостереження та висновки зроблено на основі вивчення архівних документів геральдичного департаменту Російського державного історичного архіву в Санкт-Петербурзі та особового фонду Назара Олександровича Каразіна,

Як цитувати: Станчев, М. Рід Каразіних: нове прочитання (До 250-річчя від дня народження В. Н. Каразіна). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія»*, вип. 64, 2023, с. 49-86. DOI: <https://www.doi.org/10.26565/2220-7929-2023-64-03>

How to cite: Stanchev, M. The Karazin Family: A New Reading (To the 250th Anniversary of the Birth of V. N. Karazin). *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: History*, no. 64, 2023, p. 49-86. DOI: <https://www.doi.org/10.26565/2220-7929-2023-64-03> (In Ukrainian)

© Станчев М., 2023

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

що міститься в Російському військово-історичному архіві. Також у статті наведено численні біографічні дані про всіх представників каразінського роду, починаючи від Олександра Каразіна, який оселився на землях Слобідських полків та якого автор вважає родоначальником роду. Більш ретельно автор описує біографію батька Василя Назаровича Каразіна — Назара Олександровича, полковника російської армії часів Катерини II. На основі архівних документів автор висвітлює його життєвий шлях, зокрема військово-дипломатичну місію під час російсько-турецької війни 1768–1774 рр. Новим прочитанням є і біографія онука Василя Назаровича — Миколи Миколайовича Каразіна, відомого художника, дійсного члена Російської академії мистецтв, письменника, який залишив нащадкам свій щоденник і репортажі з фронтів російсько-турецької війни 1877–1878 рр., які автор опублікував окремим виданням. Вивчення фондів архіву Російського військово-морського флоту дозволило авторові висвітлити маловідомі сторінки життя сина й онука Василя Назаровича Філадельфа старшого і Філадельфа молодшого, які служили у військово-морському флоті. Автор статті виявив нові факти з біографій нащадків каразінського роду, які проживають нині в Україні і за кордоном.

Ключові слова: В. Н. Каразін, ювілей, рід Каразінних, біографістика.

Каразіни — дворянський рід в Україні та Росії, який має не лише українське, а й болгарське, грецьке та польське коріння. За сімейними переказами, родоначальником роду Каразінних був Григорій Караджа. Вперше цю версію згадав син Василя Назаровича Каразіна — Філадельф, який спирався на сімейну легенду про грецьке коріння (греків-фанаріотів) роду Каразінних, зокрема, йшлося про софійського архієпископа (митрополита) на ім'я Григорій Караджа. Проте вивчення опублікованих та архівних джерел дозволяє стверджувати, що такого софійського митрополита не існувало. В деяких працях болгарських учених згадується софійський владика Григорій (1696–1701) без вказівки світського імені, але навряд чи його можна асоціювати з родоначальником роду Каразінних. Низка дослідників роду Каразінних вважала, що згаданий Григорій Караджа переселився до Росії в 1713 р. Проте ретельне вивчення документів Російського архіву стародавніх актів (РДАДА) з 1645 до 1720 рр. свідчить про те, що така духовна особа, як митрополит або архієпископ Григорій Караджа на території

Російської імперії в цей період не з'являлася, інакше вона була би згадана у відповідних документах.

Петро I в 1718 р. видав указ, згідно з яким треба було записувати всіх іноземців, які прибували до Росії, «хто і звідки родом і з якого місця буде». У документах РДАДА збереглися детальні списки іноземців, які прибули до Росії на поселення. Записували майже всіх, навіть звичайних ченців. Тож якби до Росії прибув архієпископ, то він не тільки був би врахований, для нього було би влаштовано відповідний прийом згідно з його саном. Багато приїжджих іноземців, особливо з балканських провінцій Османської імперії, часто приписували собі аристократичне шляхетне походження для отримання більш високих дивидендів (землі та окладів) та статусу за отримання «російського громадянства». Отже, історію зі «шляхетним родом Караджі», очевидно, вигадав або сам Василь Назарович для отримання дворянського звання вищого ступеня, або його син Філадельф. Низка дослідників бездоказово згадує про наявність імені Григорія Караджі у списках московських та ніжинських греків. Проте моє дослідження цих списків засвідчує, що такого імені в них немає. Ім'я Григорія Караджі не згадано й у відомих дослідженнях російських та болгарських авторів, які вивчали російсько-болгарські релігійні зв'язки. В офіційних російських документах і сімейних родоводах родоначальником роду зазначено Олександра Каразіна, що, імовірно, і відповідає істині. Він, як людина військова, переселився до Росії, на територію Слобідських полків, для охорони південних російських кордонів. У «Паперах Катерини» я знайшов згадку про якогось Григорія Караціна (Карадзіна) — секретаря російського посольства в Австрії. Якщо припустити, що саме той «владика» Григорій із Софії втік від турецького переслідування разом із сином Олександром до Австрії, то тоді можна думати, що сам Олександр прибув до Росії з Австрії разом із сербами, болгарами та македонцями. Дослідникам слід ще ретельніше вивчити списки військовослужбовців Слобідських полків, куди, як вказують деякі джерела, був направлений Олександр. Отже, зв'язок роду Каразіних з Григорієм Караджею, на мій погляд, є вельми дискусійним, бо базується тільки на сімейних переказах, оприлюднених сином Василя Назаровича

Каразіна Філадельфом. Уважаю, що сімейна легенда про грецьке походження може пояснюватися тим, що Філадельф був одружений з Євгенією Цац — донькою відомого контрадмірала Феодосія Цаца, грека за походженням. Її сестри-гречанки теж були одружені з греками. Не дивно, що в цьому «грецькому сімейному середовищі» з'явилась сімейна легенда щодо грецького походження Василя Назаровича.

На мою думку, засновником каразінського роду в Російській імперії слід вважати **Олександра Григоровича Каразіна (? – 1753 р.)** (про якого ми маємо нехай і мізерні, але документальні відомості), який на початку XVIII ст. прибув до Слобідської України у складі військових переселенців для охорони південних рубежів Російської імперії. Найбільш відомими представниками роду є полковник російської армії Назар Олександрович Каразін — спеціальний агент Катерини II, його сини — Василь Назарович Каразін, відомий учений-енциклопедист, учений-винахідник і просвітитель, засновник Харківського університету та Іван Назарович Каразін — академік, громадський діяч, акліматизатор, засновник Краснокутського дендропарку, онук Василя Назаровича Каразіна — Микола Миколайович Каразін, академік Російської академії мистецтв, письменник і аквалерист та ін. В Російському державному історичному архіві (СПб) зберігся опис родового гербу Каразіних: «Герб, який використовував у своїх печатках з 1725 по 1781 роки дворянин, що виїхав з Болгарії і оселився в полках в Слобідській Україні капітан Олександр Каразін та син його полковник Назар Каразін, є такий: щит, розділений непрямою межею надвоє. У верхній правій частині правої сторони якого в золотому полі орел, що розчавлює однією лапою землю, в іншій — вінок. Нижня ліва сторона щита непрямою рисою розділена знову на дві частини: у верхній герб Болгарії — на червоному тлі, на дибках стоїть коронований лев, у нижній частині на білому полі — грецька літера «К», що вказує ім'я (прізвище) особи, яка використовує герб. Щит увінчаний грецьким шоломом, який говорить про походження роду від слов'ян, що оселилися в грецьких областях Східної імперії» (RGIA — SP, f. 1343, op. 23, d. 1254, l. 2).

Рід Каразіних налічує дев'ять поколінь загальною кількістю прибіл. сто людей, які й нині живуть переважно в Україні, Росії та інших країнах. В історичній літературі опис роду Каразіних можна знайти у низці статей та документальних матеріалів, зокрема у статтях Н. М. Березюк (Bereziuk 2003, 58-69), Л. Дешко «Дерево життя» (Deshko 2005, 297-308), а також у вперше опублікованих архівних документах про родовід Каразіних у книзі «Василь Каразін. Життя та діяльність» (Stanchev 2005, 244-280). Як уже зазначено, на мій погляд, основоположником роду Каразіних у Росії слід вважати Каразіна Олександра Григоровича, капітана російської армії часів Єлизавети (1747). Відомості про нього вкрай мізерні. Ймовірно, Олександр Каразін перемістився як військовий переселенець до Росії прибіл. 1713 р. й оселився на землях Слобідських полків, які переважно були заселені українськими козаками, російськими «служилими людьми», а також сербами, болгарами й арнаурами (албанцями). У літературі згадується, що він брав участь у складі гвардійського полку в російсько-турецькій війні 1735–1739 рр. та отримав поранення. У 1747 р. був підвищений у чин капітана указом Єлизавети (RGIA — SP, f. 1343, op. 23, d. 1254, l. 27).

У 1750 р. Олександр Каразін подав у відставку і за деякими даними оселився в селі Рубльовка (Рублівка), у маєтку, що розташований неподалік від Мурафи Харківської губернії (можливо, це був маєток, подарований йому разом із дворянським званням, а можливо, маєток батьків його дружини)¹. Невідомо, чи були в Олександра інші діти, крім сина Назара (за іншими джерелами — Лазара).

Каразін Назар Олександрович (1725 – 14.03.1783). Про життя Назара Олександровича Каразіна, батька знаменитого винавдця заснування університету в Харкові Василя Назаровича, ми знали дуже мало. Було відомо лише те, що написав про нього Василь Назарович

¹ Рублівка (Велика Рублівка) — сотенне містечко Охтирського слобідського козацького полку. З 1780 р. — слобода у складі Краснокутського повіту Харківського намісництва, з 1796 р. — слобода Богодухівського повіту Слобідсько-Української (Харківської) губернії. Зараз Рублівка — центр сільської ради Котелевського району Полтавської області.

у примітці до однієї зі своїх статей. Однак останніми роками з'явилися праці російських дослідників, які значно доповнили інформацію про бойовий шлях Н. О. Каразіна у період російсько-турецької війни 1768–1774 рр. і підтверджують його болгарське походження (Kashirin 2021, 109-134). Знайдені архівні документи про Назара Олександровича Каразіна також проливають світло як на його біографію, так і на питання про його походження (Stanchev etc. 2019, 3-8). У болгарських енциклопедіях та опублікованих працях про участь болгар у російській армії було відомо лише те, що він «болгарин, полковник інженерних військ у російській армії часів Катерини Великої». Про його болгарське походження йдеться в низці документів. Наприклад, у Рескрипті Катерини II читаємо: «Відомо нехай буде кожному, що пред'явник цього, Назар Каразін, перебував у Нашій військовій службі з іноземних народів болгарської нації з 1745 року» (RGIA — SP, f. 1343, op. 23, d. 1254, l.18). У Російському державному військово-історичному архіві (РДВІА) зберігся полковий атестат (особова справа) Назара Каразіна, у якому також вказується на його болгарське походження: «Назар Каразін, 32 роки, болгарин, служив в 1749 році капралом ...» (RGVIA, f. 846, op. 16, d. 1811, l.6).

Від свого батька Назар вивчив болгарську, грецьку й турецьку мови. Він закінчив інженерно-артилерійську школу і завдяки своїм пізнанням та вмінням швидко просувався військовою службою. За бойові заслуги в боротьбі з ворогом під час війни Росії проти Англії та Пруссії (1756–1763) став поручиком, а потім капітаном, брав участь у всіх походах і битвах цього часу: Віловській (1757), Кюстринській (1758), Палціховській і Франкфуртській, а також Берлінській (1760), кілька разів був поранений. У 1764 р. став капітаном Білярського ландміліцького кінного полку і був звільнений за власним бажанням у чині секунд-майора. Напередодні російсько-турецької війни (1768–1774) отримав чин підполковника і за особистим дорученням Катерини II вирушив зі спеціальною розвідувальною місією до Болгарії, пройшовши попередню підготовку в Києво-Печерській лаврі.

В особовій справі зберігся й текст «Звернення до слов'янських народів», що його підготував Назар Каразін від імені імператриці.

Переодягнений у ченця, під ім'ям Григорій Путник, він пройшов через Молдову, Валахію та болгарські землі, щоб розповсюдити «Звернення». Офіційною причиною поїздки на Балкани вважалося «налагодження майнових відносин». Знаючи турецьку мову, він отримав від імператриці Катерини II доручення: вирушити таємно до Туреччини для огляду та копіювання планів фортець. Назар Каразін був представлений імператриці як фаховий інженер-офіцер. У чернечому одязі, з бородою, з барилом води за плечима (у барильці було чотири дна; між середніми були заховані папери і креслярські інструменти), він вирушив пішки, проник углиб Туреччини, все оглянув, вивідав та відобразив на папері.

В Андріанополі його схопили на світанку за роботою, коли він замальовував якийсь бастион. Він встиг кинути барило в куці. За наказом паші його мало не посадили на палю. Назару Каразіну вдалося якимось дивом втекти з ув'язнення, доставити в Росію свої нотатки і плани й забрати з собою 300 арнаутів (албанців), які з ним залишили Туреччину. Ставши на чолі загону арнаутів, Н. Каразін по дорозі назад таємно увійшов до Бухареста, заарештував турецького намісника Григорія Гіку, який протиставив себе Росії і разом з його двором привіз до Петербурга. Після участі в низці битв, відчуваючи погіршення стану свого здоров'я, він попросився у відставку. Бувши високо оціненим від вищого командування російської армії (князем Григорієм Орловим, генералом Рум'янцевим-Задунайським і самою імператрицею), Назар Каразін як чесний, вірний і хоробрий офіцер був «за особливі заслуги представлений до дворянського стану», підвищений у званні полковника, отримав нагороду і два маєтки — село Кручик «в сорока семи дворах із селянами, яких вважається 244 і село Основинці у тридцяти одному дворі, у яких вісімдесят душ із усіма, що до них належать, угіддями у вічне та спадкове володіння в Охтирській провінції Слобідсько-Української губернії» (RGIA — SP, f. 1343, op. 23, d. 1254, l. 29).

Оселившись у маєтку Кручик, Назар Каразін одружився з Варварою Яківною Ковалевською, яка народила йому трьох синів — Василя (1773 р.), близнюків Івана і Григорія (1774 р.), а також доньку Віру (1777 р.), яка, як відомо, була одружена з першим ректором

Харківського імператорського університету Іваном Степановичем Ризьким. Про наявність брата-близнюка Григорія ми не знали. Автор вдячний колезі-архівісту Олександрю Пономарьову з Києва, який уточнив, що згідно зі Сповідним розписом Хрестовоздвиженської церкви с. Кручик за 1779 р., під час сповідання були присутні: «Назар Олександров, син Каразін, 54 роки, дружина його Варвара Яковлева, діти: Василь 7 років, Григорій 5 років, Іоан 5 років, Віра 3 роки» (TSGIAK Ukrainy, f. 1978, op. 1, d. 12, l. 318).

Упавши з коня, у віці 58 років Назар Каразін помер. Його поховали в сімейному склепі у сільській церкві, але 1964 р. церкву зруйнували, змішавши останки Назара Олександровича із землею, і на цьому місці збудували сільську школу.

Василь Назарович Каразін (30.01.1773 – 04.11.1842). Став відомим ученим, інженером та громадським діячем. Василя Назаровича Каразіна вважають засновником Харківського університету (1805), який зараз носить його ім'я. Народився в с. Кручик Богодухівського повіту Харківської губернії Слобідської України. Початкову освіту здобув у приватних пансіонах Кременчука й Харкова. Після смерті батька, з десяти років був записаний в Ордеський кірасирський полк, потім перебував у списках Семенівського лейбгвардії полку. Формально перебуваючи на військовій службі, він відвідував лекції у Гірському корпусі в Санкт-Петербурзі, де й здобув знання в галузях математики, хімії, фізики, ботаніки, медицини та природознавства (Abramov 1891; Bagaley 1895; Volebruch etc. 2005; Danilevsky, 1866).

У 1798 р. він хотів таємно перебратися за кордон, щоб одружитися з покоївкою матері, удосконалитися в науках і уникнути тодішнього суворого режиму, але був затриманий під Ковном і, випереджаючи донесення влади, надіслав імператорові покайного листа. Імператор Павло I дарував йому прощення після особистого побачення і відправив на державну службу до палацової канцелярії. Після сходження на престол Олександра I В. Каразін надав йому свій план перетворень у Росії. Олександр I схвально поставився до цих ідей — і Василь Каразін отримав посаду правителя справ Головного правління училищ. Він почав працювати над укладанням «правил народної освіти»,

брав участь у підготовці проектів університетських (Московського, Вільнюського, Казанського та Харківського) та академічних (Російської академії наук) статутів; ініціював створення спеціального друкованого органу міністерства: «Ежемесячные сочинения об успехах народного просвещения» (Schilder 1904, 31-36).

Безперечно, однією з найважливіших заслуг В. Каразіна стала ініціатива створення Харківського університету (1804–1805), який за його задумом мав бути осередком освіти в Україні та Росії, «щоб представники всіх звань та станів могли знайти можливість для своєї освіти». До цієї думки він схилив місцеве дворянство, яке погодилося пожертвувати на цю справу 400 тис. рублів. Інші пожертвування (купецтва та громадян, катеринославського дворянства тощо) були отримані також завдяки впливу Каразіна. Він залучив до цієї справи найвідоміших діячів серед усіх станів. До речі, задовго до звільнення Болгарії від османського ярма, ще 1831 р., В. Каразін висунув ідею створення університету в Софії «на батьківщині моїх предків болгар» (Sochinenia 1910, 16-17).

Активна громадська діяльність «дрібнопомісного дворянина та поміщика» не подобалася імператорському оточенню, представники якого за допомогою палацових інтриг скомпрометували його перед імператором та домоглися усунення з Санкт-Петербурга. У Кручику, своєму родовому маєтку, Каразін провів більшу частину свого життя (понад 40 років). Живучи в селі, він продовжив втілювати мрії, але вже не у всеросійському масштабі, а в межах свого маєтку: заснував народну школу для дітей своїх кріпаків, створив сільську раду, куди увійшли найбільш гідні представники села, створивши прецедент місцевого самоврядування у кріпосній Росії. Каразін заснував і сільську касу взаємодопомоги, коштом якої утримувалися священник, учитель, сільський поліцеймейстер і пожежна команда, а також родини, у яких чоловіки були призвані до армії.

У своєму маєтку він займався науковими дослідженнями з різних галузей науки, писав листи імператорові Олександру І, де висловлював свої думки щодо питань внутрішньої та зовнішньої політики. Протягом 1820–1821 рр. за критику наявного суспільного

ладу він був ув'язнений у Шліссельбурзькій фортеці. Проводячи спостереження у своїй сільській метеорологічній станції, він дійшов висновку про необхідність створення мережі метеорологічних станцій по всій Росії для постійного спостереження природних явищ і здійснення передбачень погоди. Він висловив ідею застосування електричної сили з верхніх шарів атмосфери для потреб людини й народного господарства. Однією з найважливіших його наукових ідей є розроблення проєктів застосування пари для опалення. Так Каразін геніально передбачив можливість опалення цілих міст газом та паровим опаленням (Тігіу 1907). В. Н. Каразіна по праву вважають одним із піонерів у виробництві та зберіганні харчових концентратів та консервування м'ясних продуктів. Саме він є автором ідеї будівництва каналів для зрошення земель та створення «штучного дощу» (меліорації), а серед його хімічних винаходів — виробництво селітри, ідея нового методу та пристрою для дистиляції спирту, створення економічних печей зі зменшеним використанням палива, видобуток азотної кислоти, суха дистиляція дерева та ін. Найбільш визначні його праці — статті з метеорології.

Багато ідей В. Н. Каразіна втіляться в життя значно пізніше в різних країнах. Не дарма сучасники називали його «українським Ломоносовим». У 1811 р. заснував Філотехнічне товариство та наукову збірку при ньому для пропаганди сучасних технічних ідей, що їх висловлювали різні вчені. В. Н. Каразіна по праву можна вважати нашим сучасником, коли йдеться про екологічні проблеми, бо понад два століття тому він гостро критикував забруднення річок, писав про необхідність дбайливого ставлення до природи. До сьогодні збережено дендропарк, який створили його батько та брат Іван Каразін у їхньому родовому маєтку, а також університетський ботанічний сад у Харкові, що на сьогодні є національними лабораторіями з рослинництва та лісівництва. Останнім науковим і практичним здобутком Каразіна стало вивчення та розвиток технології виноводства та виноградарства у Криму.

Повертаючись із Криму, він застудився та помер у будинку свого сина Філадельфа у м. Миколаїв, де й похований у сімейному некрополі.

Лише після смерті В. Н. Каразіна його ідеї та наукові відкриття будуть гідно оцінені, він увійде в історію науки й техніки, в історію народної освіти та його почнуть характеризувати як особистість, яка випередила свій час на 100–150 років (Rasvitie estestvoznania v Rosii 1977).

Ще за життя В. Н. Каразін був обраний Почесним членом Харківського та Московського університетів, а Харківський університет, як уже зазначалося, сьогодні по праву носить його ім'я та продовжує гідні традиції. У 1907 р. в Харкові було урочисто відкрито пам'ятник В. Н. Каразіну, одна з вулиць міста названа на його честь. В університеті щорічно організовують наукові Каразінські читання.

В. Н. Каразін одружився з високоосвіченою жінкою знатного роду — Олександрою Мухіною—Бланкенагель, яка народила йому сім спадкоємців: Пелагею, Василя, Філадельфа, Єгора, Олександра, Миколу та Валеріана. Вона на 18 років пережила свого чоловіка. Незабаром після смерті Василя Назаровича Олександра Василівна залишила Харків і з родиною сина Миколи оселилася в с. Анашкіно Звенигородського повіту Московської губернії, яке дісталось їй у спадок від батька. Символічно, що душа її відійшла у вічність 1861 р., у день її весілля з Василем Назаровичем — 24 травня. Похована на цвинтарі села Каринського, того ж повіту. За переказами, в Каринському був сімейний некрополь, який об'єднував поховання Голікових та Мухіних, Бланкенагелів та Каразіних. Поряд із могилою Олександри Василівни спочиває прах синів Єгора та Миколи. На території місцевого монастиря збереглося кілька надгробних плит, серед яких була і мармурова плита з могили Миколи Васильовича Каразіна, текст якої дозволяє з'ясувати дату його смерті (1874).

Розглянемо родовід Каразіних за двома основними лініями: по лінії Василя Назаровича Каразіна та його молодшого брата — Івана Назаровича. Родовід по лінії їх сестри через відсутність даних на сьогоднішній день я розглядати не буду, хоча він також заслуговує на увагу, оскільки пов'язаний з лінією Івана Степановича Ризького, першого ректора Харківського університету (1805–1806, 1808–1811).

Першою дитиною, що народилася 1806 р. в родині Василя Назаровича та Олександри Василівни Каразіних, була їхня єдина

дочка Пелагея Василівна Каразіна (хоча деякі джерела вказують на те, що ще була й донька Феодосія, але підтверджень цього я не знайшов), названа на честь своєї бабусі Пелагеї Іванівни Бланкенагель (уродженої Голікової, доньки відомого в Росії історика, який став автором праці «Дії Петра Великого» в 30 томах). Її доля і дата смерті невідомі. Відомо, що Пелагея Василівна мала двох дочок — Олімпіаду та Пульхерію. Фатальну роль у долі творчого спадку В. Н. Каразіна відіграв чоловік доньки, доктор І. А. Севцилло. У 1836 р. В. Н. Каразін зимував у Харкові, його зять поїхав у Кручик і вирішив наказати обігріти сільський будиночок. Незграбні слуги, за спогадами Філадельфа Каразіна, запалили одночасно всі печі. Зять Каразіна пішов розпоряджатися по господарству. Повернувшись, він побачив охоплений полум'ям будинок. Замість того, щоб рятувати його, він поїхав геть. У цій пожежі згоріла чудова бібліотека, прибіл. 5 тис. томів — найцінніші зібрання історичних документів, рукописів, книг, автографів, зокрема самого В. Н. Каразіна, а також велика (1500 книг) чудова бібліотека І. І. Голікова, яку він залишив у спадок своїй доньці. Цю втрату В. Н. Каразін оплакував все життя. Подальша доля Пелагії невідома (Bereziuk 2003, 58-69).

Першим сином Василя Назаровича є **Василь Васильович Каразін (1807–1847)**. Закінчив фізико-математичний факультет Харківського університету. У 1824 р. в «Українському журналі» (№ 23-24, с. 238-259) було вміщено статтю «Про місяць» (у примітці до неї сказано: «3 *Astronomie de l'amateur, par G. Hirzel. 1820*»). Переклад з французької належав 17-річному студенту Василю Каразину. У 1825 р. у друкарні Харківського університету вийшла його книга «Іліодометр для перевірки годинника, або показник часу сходження та заходу Сонця усі дні року, під 48 паралелями, від 40 до 69 ступеня північної широти» (2 частини). Представляючи це видання, видавець висловлював впевненість, що «співвітчизники не оминуть увагою первітного твору молодого автора, що був дозволений найпершим в імперії вченим станом, Санкт-Петербурзькою Академією наук і коштував йому трирічної наполегливої праці й витрат». Ця робота молодого Каразіна була помилково включена до каталогу Смірдіна як твір Василя Назаровича

Каразіна. Так вона і продовжувала кочувати бібліографічними покажчиками дотепер, аж поки зусиллями Н. М. Березюк не вийшло відновити істину (Bereziuk 2003, 58-69).

Закінчивши школу підпрапорщиків, Василь Васильович Каразін служив у фортеці російського військового флоту Свеаборг. Прапорщиком 2-ї армії 37-го егерського полку протягом 1828–1829 рр. він брав участь в одинадцяти битвах і сутичках у період російсько-турецької війни. У битві за Варну він отримав тяжке поранення. Після виходу підпоручика В. В. Каразіна у відставку батько, турбуючись про долю університетської бібліотеки, переконав свого старшого сина порушити клопотання про призначення його понадштатним помічником бібліотекаря без утримання. Проте бібліотечна робота не зацікавила молодого Каразіна. Прослуживши в бібліотеці чотири місяці (3 травня — 8 вересня 1840), він подав у відставку (TsDIAK Ukrainy, f. 2031, op. 1, d. 25, ll. 74, 88).

Блискуче знаючи багато європейських мов, В. В. Каразін займався перекладами російських поетів французькою мовою. Йому належить переклад з французької російською статті батька «Польське питання» (1839). Протягом багатьох років Василь листувався з батьком, який був позбавлений цього права. Отримавши у спадок належну йому частину маєтку у с. Кручик, колишній підпоручик не міг стати господарем і відпустив селян на волю. На 40-му році життя Василь продав належну йому частину спадщини зятю І. А. Севцилло і доживав у сільській глушині, на самоті, з 87-рублевим пансіоном на рік.

Про другого сина В. Н. Каразіна Єгора (Георгія) Васильовича Каразіна (нар. 1809 р.) відомо лише те, що він служив прапорщиком у знаменитому лейбгвардії Семенівському полку. У відомому «Критико-біографічному словнику» З. М. Венгерова (с. 348) Георгій Каразін згаданий як упорядник словника французьких омонімів. І хоча не вийшло знайти такого словника, немає підстав сумніватися в достовірності відомостей найвідомішого російського бібліографа. Французька була робочою мовою В. Н. Каразіна, зокрема й мовою спілкування, як це було прийнято в дворянських сім'ях. Від батька та матері сини успадкували здібності та інтерес до літературно-

перекладацької діяльності. Похований Єгор у сімейному склепі Бланкенагелів-Голікових у с. Каринське Звенигородського повіту Московської губернії. Спадкоємців у нього немає (Bereziuk 2003).

Третім сином В. Н. Каразіна був **Філадельф Васильович Каразін (1810 – 01.10.1878)**. Він народився в Москві, де на той час жили Каразіни, закінчив Московську гімназію та словесне відділення філософського факультету Харківського університету (1829). З 1836 по 1853 р. жив у м. Миколаїв (на вул. Спаській) та служив при штабі Чорноморського флоту на посаді чиновника з особливих доручень у канцелярії адмірала М. П. Лазарева. У 1849 р. Ф. Каразін запропонував побудувати дорогу до Спаського джерела за гроші, зібрані від продажу води, тому що під'їзні шляхи до басейну були непорядковані, що ускладнювало роботу водовозів. Зі зміною Головного командира 1851 р. Каразіну наказано припинити збирання грошей і передати справу міській управі. Упродовж 1851–1852 рр. він кілька разів звертався до Головного командира Чорноморського флоту в Миколаєві М. Б. Берха, пропонуючи очистити від піску дорогу й виправити засипаний піском дах над басейном, а також посадити вздовж дороги кущі бузку й жовтої акації, півники й тюльпани — для краси й міцності ґрунту. Але Берх відсторонив Каразіна від цієї роботи через часті відрядження з міста у справах служби останнього (Entsiklopedicheskiy slovar 1999).

З 1854 по 1862 рр. Ф. В. Каразін служив у Міністерстві державного майна в Санкт-Петербурзі, а з 1862 р. перейшов на службу до Міністерства внутрішніх справ (до департаменту загальних справ) і незабаром після того вийшов у відставку в чині дійсного статського радника. Ф. В. Каразін став доволі відомим завдяки виданню праць свого батька та матеріалів для його біографії. Адмірал Лазарев, у якого служив Філадельф Васильович, зацікавився життям і діяльністю В. Н. Каразіна і звернувся до Філадельфа Васильовича із пропозицією скласти біографію батька. Перша стаття Ф. Каразіна під назвою «В. Н. Каразін» була опублікована в «Северной пчеле» 1860 р. у вигляді відповіді на статтю Г. П. Данилевського, що з'явилася в тому самому журналі. Слідом за цією статтею Г. П. Данилевський надрукував без підпису в «Современной летописи», а потім і в «Украинской старине»

лист Ф. В. Каразіна про стосунки його батька з В. Г. Анастасевичем як спростування записки Анастасевича, що її видав О. М. Бодяньський у «Чтениях Московского общества истории древностей». На початку 1870-х рр. Ф. В. Каразін опублікував у «Русской старине» низку дуже важливих і цікавих матеріалів щодо біографії свого батька; у тому ж виданні він помістив цінне дослідження під назвою «Василь Назарович Каразін, засновник Харківського університету» (за підписом «вихованець Харківського університету 1820-х років»). У 1894 р. у статті «З паперів А. Г. Тройницького» вміщено лист Ф. В. Каразіна до Тройницького від 17 листопада 1842 р., що містить біографічні дані про В. Н. Каразіна, який перед цим помер («Адреса-календарі») 1830, 1840, 1850, 1860 років; «Сучасна літопис», 1865, № 16, 13-15; «Українська Старина», Г. П. Данилевського 99-109, 166-168; 307-312, 532, 551, 566, т. III, 326-366, 700-722, т. IV, 68-80, т. V 82-83, 661-669, т. VII, 228-235, 567-568; «Відповідь Оресту Міллеру»; «Журнал міністерства народної освіти», 1872, № 2, 302; «Знайомі», альбом М. І. Семєвського 41, 112; В. С-ий (Изд-во Половцова).

Як уже зазначалося, Ф. В. Каразін був одружений з донькою контрадмірала Ф. Цаца Євгенією Федосіївною, гречанкою за національністю, яку він через чотири роки (1840) втратив разом з малолітньою донькою (1837–1839), ім'я якої поки що не вийшло встановити. Доля двох його синів Миколи та Філадельфа практично невідома. Про Філадельфа, щоправда, відомо більше. Впевнений, що додаткове вивчення матеріалів з фондів Миколаївського обласного державного архіву та Російського державного архіву Військово-морського флоту проллє світло на це питання. Філадельф помер на 68-му році життя в Санкт-Петербурзі. Похований на Митрофаніївському православному цвинтарі.

Син Філадельфа — **Філадельф Філадельфович Каразін (1840–1866)** за сімейною традицією, що склалася, став морським офіцером і досліджував Далекий Схід. Народився в м. Миколаєві, де на той час служив його батько. Після закінчення Санкт-Петербурзького морського корпусу в 1857 р. був направлений в гардемарини й до 1861 р. ходив у Балтійському та Чорному морях. У 1862 р. на корветі «Богатир»

(під командуванням капітан-лейтенанта П. Чебишева) здійснив перехід на Тихий океан. У 1863 р. отримав звання лейтенанта. У 1863 р. Ф. Каразін тимчасово був переведений на корвет «Новик» (ком. капітан К. Г. Скриплев) і брав участь у ньому в роботах експедиції підполковника Корпусу флотських штурманів (КФШ) В. М. Бабкіна з опису вод затоки Петра Великого на Далекому Сході. Коли було здійснено повний опис усієї затоки та острова «Русский», в 1865 р. видано мапу, де острів позначений повністю і названий на ім'я першого військового губернатора Приморської області контрадмірала П. Казакевича. Спочатку острів поперемінно називали то «Русским», то «Казакевича», однак після закінчення Другої світової війни за ним остаточно закріпилася нинішня назва — «Русский». У період 1863–1864 рр. на корветі «Богатир» під командуванням контрадмірала А. А. Попова він брав участь у поході Тихоокеанської ескадри до берегів Північної Америки. Після походу, повернувшись до Європи та перебуваючи в Лісабонському порту, Ф. Ф. Каразін несподівано помер. На прохання рідних тіло капітана Ф. Каразіна перевезли до Миколаєва, де його й поховали в одному склепі з дідусем Василем Назаровичем Каразіном (Stepanov 1976).

Після смерті Ф. Ф. Каразіна один з мисів затоки Петра Великого було названо його іменем (цей мис було повністю описано, коли мічман Каразін брав участь в експедиції 1862–1863 рр.). Мис Каразіна розташований у 8 кбт до SW від острова Скрипльова. Він утворений скелястим стрімким схилом пагорба висотою 46,2 м, розташованого в північно-східній частині півострова Житкова. Мис Каразіна облямований уламками скель. Риф з найменшою глибиною 0,5 м простягається на 3,6 кбт на N від мису Каразіна й оточує північно-східний берег півострова Житкова. Глибини в районі рифу нерівні (Mys Karazina).

Четвертий син Василя Назаровича — **Каразін Олександр Васильович (1814–1837)** вступив у 1829 р. до Харківського університету на фізико-математичне відділення філософського факультету, але 1831 р. Василь Назарович відправив сина до Санкт-Петербурга для вступу до Морського корпусу. Можна припустити, що стан здоров'я

не дозволив Олександрю бути зарахованим до елітарного, улюбленого імператором навчального закладу. У 1832 р. він вдруге вступив до Харківського університету та закінчив його 1833 р. з відзнакою. У 1837 р. В. Н. Каразін знову поїхав з Олександром до Санкт-Петербурга, мріючи про призначення його на військову службу. Тут він пережив страшне горе — раптову смерть Олександра, причини якої невідомі. У листі до графа Бенкендорфа від 13 лютого 1837 р., вражений нещастям, він написав: «Четвертий син, молодий чоловік надзвичайних здібностей, на жаль, помер у Санкт-Петербурзі саме в той час, коли я думав про представлення його Вашій ясновільможності» (пер. з рос.)² (Sochinenia, pisma 1910, 813).

Про п'ятого сина В. Н. Каразіна — **Каразіна Миколу Васильовича (07.06.1816 – 1874)** відомо лише те, що за сімейними традиціями він був людиною військовою. На службу вступив унтерофіцером до Борисоглібського полку в лютому 1836 р., того ж року був переведений у юнкери, а потім у корнети. У 1840 р. отримав звання поручика. У 1842 р. звільнений зі служби з Чугуївського уланського полку за «домашніми обставинами» з нагородженням званням штабсротмістра. У військових походах участі не брав, але за старанність на службі неодноразово нагороджувався почесними грамотами і був «атестований гідним». 11 червня 1845 р. прізвище М. В. Каразіна внесено в другу частину Дворянської книги родоводу Московської губернії і отримав грамоту про дворянство (RGIA — SP, f. 1343, op. 23, d. 1253, ll. 6-6a). З матір'ю та своєю сім'єю проживав в успадкованому Олександром Василівною маєтку в с. Анашкіно Звенигородського повіту Московської губернії. Раніше власниками села були: Настасья Болотникова та її син Андрій (1558), Яків Максимович Стрешнев (1678), генерал-майорша Пелагея Іванівна Бланкенагель (уродж. Голікова, дочка письменника-історика І. І. Голікова), засновник Харківського університету Василь Назарович Каразін (до 1842), а потім його син — штабс-ротмістр Микола Васильович Каразін (1852) та онук Миколи Васильовича — Борис Володимирович Каразін (з 1911 до 1918) (Anashkino).

² Тут і далі, якщо не вказано інше, всі переклади належать авторіві статті.

Поблизу с. Анашкіно розташовувалися села Дяденькове та Іваньєве, які теж перейшли до Каразіних. Це була мальовнича місцина серед лісів і полів у Підмосков'ї, поряд височів неймовірний Савино-Сторожевський монастир, що неподалік с. Каринське, а також церква Різдва Христового, розташована на високому березі Волги. Сьогодні с. Анашкіно розташовано в Єршовському сільському окрузі Одинцовського району Московської обл., тут химерно поєднуються старовинні фортечні мури й садиби, а також будинки сучасних московських мільйонерів та мільярдерів. Невідомо, чи зберігся будинок Каразіних до сьогодні.

Микола Васильович був одружений з дочкою капітана артилерії Феодосією Миколаївною Давидовою, яка народила йому шістьох дітей: синів — Миколу (1842) та Володимира (Вадима) (1847), дочок-близнюків Наталію та Євгенію (1840), Олександрю та Марію (RGIA — SP, f. 1343, op. 23, d. 1253, ll. 6-6a), а також Бориса, який і успадкував маєток в с. Анашкіно і якому він належав з 1911 аж до революції 1917 р. Подальша його доля залишається невідомою. Можливо, робота в Московському обласному державному архіві та відвідини цих місць дозволять не лише висвітлити поки що невідомі сторінки життя Василя Назаровича Каразіна, а й знайти його прямих нащадків.

Я не маю відомостей, чим займався Микола Васильович до кінця свого життя. Імовірно, він, як і його знаменитий батько, брав активну участь у житті московського дворянства, займався науковими дослідженнями в галузі природознавства. Відомо, що він винайшов уперше у світі «копильну рідину», або «рідкий дим», про який писав: «Смак цього м'яса не тільки однаковий з копченим, але є ще приємнішим. Та й не може бути інакше, бо зі складників диму не оцет і не смола дають цю особливу пряність, властиву копченим продуктам, але єдино відкрита мною рідина» (Компанія Virtex FOOD).

Через півтора століття група вчених, використовуючи сучасні технології Новосибірського наукового центру, реалізувала ідею М. В. Каразіна і створила технологію виробництва копильних рідин на промисловій основі. Новий продукт отримав назву «рідкий дим» (пер. з рос.). У 1994 р. був зареєстрований перший патент на технологію

одержання копильних препаратів із диму цінних порід деревини. Активну роботу із запровадження цього відкриття в Росії розпочала лише 2000 р. виробнича фірма «Віртекс» (Kompania Virtex FOOD). М. В. Каразіна поховано поряд з матір'ю на цвинтарі с. Каринське на території Сава–Сторожівського монастиря.

Син Миколи Васильовича та онук Василя Назаровича — **Каразін Микола Миколайович (04.11.1842 – 19.12.1908)** — став відомим російським письменником і художником-баталістом, учасником Середньоазійських та Балканських походів. Народився у слободі Ново-Борисоглібській Богодухівського повіту Харківської губернії. До десяти років виховувався в підмосковному маєтку Анашкино у своєї бабусі Пелагії Іванівни Голікової-Бланкенагель, потім розпочав навчання у 2-му Московському кадетському корпусі, після закінчення якого 1862 р. став офіцером Казанського драгунського полку. Каразін брав участь у придушенні польського повстання в період 1863–1864 рр. З дитинства відчуваючи великий потяг до живопису, М. М. Каразін 1865 р. вийшов у відставку в чині штабскапітана і вступив до Санкт-Петербурзької академії мистецтв, де два роки навчався під керівництвом відомого баталіста Б. П. Віллевальде (NBA RAKh, f. 789, op. 5, d. 138, ll. 1-21).

У 1867 р. М. М. Каразін залишив академію, щоби взяти участь у поході до Бухари. Призначений знову на службу поручиком у 5-й Туркестанський лінійний батальйон, він вирушив до Туркестану і, командуючи ротою, відзначився у боях при аулах Ухум і Хаят, під час штурму Чапан-атинських висот під Самаркандом, під Ургентом і при Кара-Тепе. За це Каразін отримав орден Св. Володимира 4-го ступеня з мечами та бантом, чин штабскапітана та грошову нагороду. Але особливу мужність він виявив у бою на Зерабулакських висотах, де на чолі свого напівбатальйону, за наказом генерала Абрамова, повів наступ і стрімкими атаками затримав головні сили бухарців. У цьому завзятому і важкому бою Каразіну довелося брати участь у рукопашній сутичці, під час якої ударом прикладу в нього була зламана шабля. Коли після закінчення бою генерал Кауфман побачив у Каразіна в руці лише один ефес від шаблі, то сказав йому: «Ви

зіпсували свою зброю; добре, я надішлю вам іншу». Наступного дня Каразін отримав золоту зброю з написом «за хоробрість» (Агірова 2005). У Туркестані він познайомився з генералом Черняєвим, англійським журналістом Мак-Хаганом та художником В. В. Верещагіним, з якими він знову зустрінеться в Балканському театрі військових дій. У 1870 р. М. М. Каразін був переведений у 4-й Туркестанський лінійний батальйон і того ж року знову вийшов у відставку в званні капітана з мундиром. Відтоді починається літературна та художня діяльність Каразіна, якій він і присвятив потім усе своє життя.

Вкрай вразливий і спостережливий, Каразін з особливим інтересом справжнього художника придивлявся до нової йому природи Середньої Азії, до типів і звичаїв тубільців. Військові походи дали можливість близько вивчити побут російського солдата. Перші його малюнки, відтворені в політпажах, були вміщені у виданні «Всемирные иллюстрации» за 1871 р. Також Каразін створив перші в Росії художні поштові листівки, які видала Община Св. Катерини. У 1874 та 1879 рр. Каразіну, як знавцю краю, Російське географічне товариство запропонувало взяти участь у наукових експедиціях до Центральної Азії для дослідження басейну Аму-Дар'ї. За малюнки, які були додані до журналів цих експедицій, Каразіну присуджено найвищі нагороди на географічних виставках Парижа та Лондона, він був обраний членом Російського географічного товариства. Мені пощастило побувати у квартирі на Мийці в Санкт-Петербурзі в гостях у прямих нащадків Івана Назаровича Каразіна — брата Василя Назаровича. Вдалося подивитися альбоми, малюнки, книги та особисті речі Миколи Миколайовича Каразіна, які дбайливо зберігали його правнуки. За результатами наукового відрядження до Болгарії в 2008 р. вдалося видати «Щоденник» та «Репортажі» М. М. Каразіна, які він написав та проілюстрував у період російсько-турецької війни 1877–1878 рр. (Karazin 2008).

За сербсько-турецької та російсько-турецької війни 1876–1878 рр. Каразін був військовим кореспондентом-ілюстратором Санкт-Петербурзького журналу «Нива». Його начерки пером, олівцем та аквареллю з натури давали яскраву картину похідного та бойового

життя російських військ у балканському театрі військових дій. Ці ілюстрації публікували найкращі закордонні видання й вони принесли Каразіну широку популярність. У 80-х рр. XIX ст. Каразін, за Високим наказом, був відряджений до Туркестану для складання ескізів до картин, які йому було доручено написати на теми з походу російських військ до Хіви й Бухари (Terent'ev 1903).

Результатом цього відрядження було створення семи великих батальних картин, що зберігаються нині в Державному російському музеї: «Взяття Ташкента», «Вступ російських військ у Самарканд 8 червня 1868 р.», «Хівінський похід 1873 р.», «Перехід Туркестанського загону через мертві піски до колодязів Адам-Крилган», «Перше військо на Аму-Дар'ї», «Переправа Туркестанського загону у Шейх-арика», «Зерабулак», «Текінська експедиція 1881», «Штурм Геок-Тепе». Проте не батальними полотнами завоював гучне ім'я М. М. Каразін. Нервовий за вдачею, живий, рухливий і вічно діяльний, Каразін не любив писати олією великі картини, які вимагають довгої та посидючої роботи. Свою славу першого в Росії аквалериста і кращого малювальника-ілюстратора він заслужив своїми незліченними роботами аквареллю, олівцем та пером. Маючи багату фантазію і чудовий художній смак, Каразін відрізнявся надзвичайною швидкістю і легкістю в роботі. Працездатність та продуктивність його були дивовижні (Sadoven 1955).

Світ творів М. М. Каразіна — переважно східні околиці імперії. Природа Середньої Азії та азійські типи — улюблений сюжет його художніх творів. В акварельному живописі він створив особливий стиль. Його картини та малюнки можна відразу впізнати: сильні світлові ефекти, яскраві контрасти, особливий дещо похмурий колорит, чудова композиція та нескінченна фантазія. З особливою майстерністю Каразін зображував коней, у чому з ним міг змагатися лише Цвіркунів.

Літературні твори М. М. Каразіна становлять 20 томів, багато з них спочатку з'явилися в журналі «Дело» в період 1880-х рр. Більшість його повістей та оповідань присвячено художньому зображенню життя середньоазійського сходу. Найкращими й найвідомішими повістями вважають: «На далеких околицях», «Погоня за наживою», «Двоногий вовк», «У очеретах» (пер. з рос.) та інші. В них багато уваги приділено

й військовим подіям епохи завоювання туркестанського краю. Один з найбільших романів Каразіна — «У пороховому диму» (пер. з рос.) — присвячений війні за визволення Сербії.

За редакцією М. М. Каразіна та з його ілюстраціями з'явилися два видання «Ченслера» Жуля Верна (1875 та 1876); він оформляв видання М. Гоголя, Д. Григоровича, Ф. Достоєвського, М. Некрасова, О. Пушкіна, Л. Толстого, І. Тургенєва та багатьох інших відомих письменників і поетів. У період 1904–1905 рр. П. П. Сойкін видав повне зібрання літературних творів М. М. Каразіна, у 1907 р. М. М. Каразін за свої досягнення в російському живописі був обраний членом Російської академії мистецтв. До кінця життя Каразін не поривав зв'язку з військовими колами, з особливою любов'ю згадував своє бойове та похідне життя і, хоча не носив військовий мундир, ніколи не розлучався зі своїми бойовими відзнаками. В останні роки свого життя (з весни 1907 р. по 19 грудня 1908 р.) М. М. Каразін тяжко хворів і практично не виходив з дому, але продовжував працювати у своїй майстерні, що розташована в будинку № 37 на Люцевській вулиці (нині вул. Чкалова, м. Гатчина). Лікарі вважали, що в Гатчині сухе повітря порівняно з Ліговом, де була його дача, і що це мало полегшити страждання від хвороби серця й легенів.

Помер Микола Миколайович у Гатчині 19 грудня 1908 р. Похований на цвинтарі Олександрівській лаври у Санкт-Петербурзі. Завдяки сприянню Ольги Каразіної, яка мешкає в Санкт-Петербурзі, мені вдалося розшукати могилу М. М. Каразіна. Зі смертю Миколи Миколайовича Каразіна на генеалогічному дереві Каразінних обривається гілка прямих спадкоємців. У М. М. Каразіна, за відомостями Л. П. Аріпової та Л. О. Дешко, була єдина дочка Марія Миколаївна (у заміжжі Барикова), яка мала дві дочки. Перша дочка — Магдаліна Федорівна (за чоловіком Фракман), поїхала до Англії. Дати життя, її емігрантська доля невідомі. Можливо, по лінії її дочки Магди хтось є у Великій Британії, але нам це поки що невідомо. Друга дочка Марії Миколаївни — Тамара Федорівна Барикова (1901–1998) — народилася в Петербурзі. У період блокади Ленінграда евакуювалася до В'ятки, де й прожила все своє життя. Дітей не мала.

Про останнього, шостого сина В. Н. Каразіна — **Валеріана Васильовича Каразіна**, якихось детальних відомостей виявити не вдалося. Відомий рік його народження — 1823. У Російському державному історичному архіві, у документах Департаменту герольдії є згадка про Валеріана. В алфавітному списку В. Н. Каразіна є згадка про «сина Валеріана, 5 років роду» та в родоводі списку 1850 р. (RGIA — SP, f. 1343, op. 23, d. 1254, ll. 18-26, 32-33). Єдина згадка про нього — у списку студентів 1 курсу юридичного факультету Харківського імператорського університету за 1840–1841 рр. (Bereziuk 2003).

Молодшим братом Василя Назаровича Каразіна був **Іван Назарович Каразін (1780–1836)**, від якого походить друга лінія родоводу Каразіних. І. Н. Каразін — ботанік, акліматизатор, громадський діяч, засновник Краснокутського дендропарку. Народився в с. Кручик Богодухівського повіту Харківської губернії. Успадкував від батька маєток Основинці (що біля м. Краснокутськ), де й прожив більшу частину свого життя. На відміну від свого старшого брата, він продовжив традиції роду й пішов служити в армію. З 1785 р. дворянин І. Н. Каразін був зарахований каптенармусом у Лейбгвардії Ізмайлівський полк і 1790 р. у тому ж полку став сержантом. У січні 1797 р. переведений підпоручиком до Київського гренадерського полку, але вже у жовтні того ж року звільнений з цього полку. У травні 1801 р. за Високим наказом нагороджений і призначений в Катеринославський кірасирський полк поручиком, 30 вересня 1801 р. вийшов у відставку через хворобу в чині поручика, на той час І. Н. Каразіну був 31 рік (RGIA — SP, f. 1343, op. 23, d. 1255, ll. 5-6).

Після відставки Іван Назарович повернувся до свого родового маєтку Основинці, що налічував тоді 377 душ обох статей та 775 десятин землі й завзято розпочав його облаштування. Ще в дитинстві він мріяв закласти тут дендропарк, цю ідею підтримував і старший брат, який випишував для університету цінні види рослин і дерев, деякі з них він передавав братові в маєток. Під дендропарк було виділено 17 га землі, у плануванні вміло використано природний рельєф маєтку, проведено

роботи з відведення води, підготовано два озера, що збереглися й до сьогодні. Іван Назарович підтримував брата у створенні Харківського університету, обидва внесли до комітету правління у справах університету 1 000 рублів, а 25 травня 1803 р. на честь того, що імператор Олександр дав дозвіл на «пожертву харків'янами сум на відкриття університету», він посадив у себе в саду канадську тополя, яку назвав «ровесником Харківського університету» (Pарамонов 2004).

Ознайомившись із досвідом інтродукції рослин і закупивши протягом 1808–1809 рр. у Франції та Німеччині велику партію дерев і саджанців, І. Н. Каразін розпочав систематичну дослідницьку роботу, пов'язану з їхньою натуралізацією на непридатних для сільського господарства землях. До 1832 р. його колекція натуралізованих дерев і саджанців налічувала вже 202 види, більшу частину яких становили хвойні дерева, насіння яких він отримував завдяки допомозі проф. Харківського університету барона М. Біберштейна. Свої дослідження І. Н. Каразін продовжував і в Константиноградському повіті Полтавської губернії, де 1833 р. купив 2 тис. десятин землі, на п'яти з яких посадив ліс. За невтомну працю зі збагачення флори рідного краю цінними господарськими та декоративними рослинами Івана Назаровича було нагороджено Золотою медаллю Петербурзьким імператорським товариством з розвитку лісового господарства (Bereziuk, Gramma 2003).

Про авторитет поміщика І. Н. Каразіна свідчить той факт, що ще у 1805 та 1811 рр. його двічі обирали Богодухівським повітовим справником, почесним доглядачем училищ Богодухівського повіту (1812–1820), з 1818 до 1820 рр., а також 1823 р. він двічі був обраний предводителем дворянства Богодухівського повіту. У 1826 р. тимчасово обіймав посаду Слобідсько-Українського губернського предводителя дворянства. У 1819 р. обраний у колезькі секретарі зі старшинством, а 17 липня 1820 р. нагороджений чином титулярного радника. У серпні 1825 р. його громадська діяльність була відзначена Золотою медаллю Міністерства державного майна та орденом Св. Анни III ступеня (RGIA — SP, f. 1343, op. 23, d. 1255, l. 7).

Особисте життя Івана Назаровича не склалося. Уже в зрілому віці він одружився зі значно молодшою жінкою — Анною Антонівною Мерцаловою, яка мала складний характер. Сімейні сварки стали повсякденністю. У 1828 р. в нього народилася донька Марія, яка прожила лише 4 роки і 4 місяці і померла 13 травня 1832 р. У травні 1834 р. народився син Іван, а через рік — донька Варвара. Буквально через рік після народження доньки, доведений до паралічу черговою сваркою з молодою дружиною, І. Н. Каразін помер напередодні 1836 р. у віці 56 років і був похований у саду свого маєтку Основинці. Сама ж удова постійно знущалася зі своїх кріпаків і була ними задушена у своїй спальні 1 квітня 1836 р. (Рагамонов 2004).

Доля доньки Варвари, що народилася 9 травня 1835 р., досі залишається невідомою. Відомо лише, що вона була хрещена в Миколаївській церкві м. Краснокутська 12 травня, хрещеними батьками стали селяни с. Основинці Петро Григорович Мішак та дружина Василя Даниловича Левченка — Мотрона Герасимівна. Опікуном дітей Івана Назаровича став брат дружини — поміщик Бахмутського повіту, поручик Іван Антонович Мерцалов.

Доля ж єдиного сина Івана Назаровича Каразіна — **Івана Івановича Каразіна (07.05.1834 – 13.09.1903)**, склалася досить вдало. Він продовжив рід Каразіних і став батьком восьми дітей. Іван Каразін був хрещений у Миколаївській церкві м. Краснокутська 13 травня 1834 р. Залишившись з двох років без батьків, виховувався в рідного дядька, а потім у приватному навчальному закладі. П'ятнадцятирічним юнаком, 1849 р., розпочав військову службу, хоча офіційно був зарахований юнкером лише у травні 1850 р. На іспиті в штабі армії він продемонстрував свою ерудицію та здивував комісію пізнаннями в галузях математики, всесвітньої історії, російської та всесвітньої географії, статистики, фортифікації, артилерії, тактики й топографії, вільним володінням англійською, французькою та німецькою мовами. Спочатку він служив у зразковому кавалерійському полку португей-юнкером, а потім 1854 р. став поручником. І. І. Каразін брав участь у походах у складі окремого гренадерського корпусу під час Кримської війни (війна Росії з Францією, Англією, Туреччиною та Сардинією),

був нагороджений бронзовою медаллю на Андріївській стрічці на згадку про Кримську війну 1853–1856 рр. Виїхавши в домашню відпустку, І. І. Каразін захворів та в грудні 1856 р. за власним бажанням вийшов у відставку в чині штабсротмистра (RGIA — SP, f. 1343, op. 23, d. 1255, ll. 12-16; Paramonov 2004, 7-11).

Відтоді Іван Іванович Каразін вирішив продовжити справу свого батька. Після закінчення Харківського університету він значно розширив площу парку та садів, примноживши видову різноманітність нових для краю рослин до 540 найменувань. Вирощені в Краснокутському дендрарії дерева та чагарники прикрасили багато парків України. І. І. Каразін був членом кількох наукових товариств. У 1891 р. нагороджений Великою Золотою медаллю Московського товариства акліматизації, незабаром таку саме нагороду він отримав від Французького товариства акліматизації. У середині 60-х рр. XIX ст. І. І. Каразіна обрали головою Богодухівської повітової земської управи. Перебуваючи на цій посаді, він сприяв розвитку освіти в повіті, будівництву шкіл, лікарень для пересічних людей. Його надзвичайно активна громадська діяльність навіть призвела до того, що місцевий предводитель дворянства звинуватив його «у підбурюванні селянського населення проти поміщиків». Проте І. І. Каразіна в суді було виправдано (Bereziuk Gramma 2003).

У жовтні 1871 р., майже в 40-річному віці, одружився з 20-річною Лідією Миколаївною Решетовою, донькою курського поміщика, титулярного радника Миколи Решетова. Вінчання відбулося у Благовіщенській церкві с. Іскрівка Полтавського повіту Харківської губернії. Свідками по лінії нареченого стали надвірний радник Віктор Безкупський та студент Микола Аніско, а з боку нареченої — колезький реєстратор Решетов та студент, князь Дмитро Голіцин. Подружжя мало вісім дітей: Борис (1874), Лідія (1875), Іван (1878), Надія (1881), Владислав (1883), Олена (1887), Юлія (1889) та Вадим (1891). Їхні нащадки й досі живуть в Україні, Росії та Англії (RGIA — SP, f. 1343, op. 23, d. 1255, ll. 16, 22-24a). Помер І. І. Каразін в Одесі від запалення легенів і був похований 20 вересня у своєму родовому маєтку Основинці Богодухівського повіту в дендропарку поряд із батьком Іваном Назаровичем.

Старший син Івана Івановича Каразіна — **Борис Іванович Каразін (26.02.1874 – 06.04.1937)**, став людиною дуже відомою, депутатом IV Державної думи Російської імперії. Народився Борис Іванович у м. Харків. На відміну від своїх предків, він не служив в армії. Закінчив Харківську гімназію, а потім навчався на природничому відділенні фізико-математичного факультету Харківського університету, після закінчення якого 1898 р. переїхав до Санкт-Петербурга, де проходив службу по лінії міністерства фінансів.

У 1900 р. вийшов у відставку і присвятив себе веденню домашнього господарства у своєму маєтку в Основинцях та громадській діяльності. Був членом «Союзу 17 жовтня», обирався помічником харківського повітового предводителя дворянства (1902–1905), гласним Богодухівського повітового та Харківського губернського земських зборів, членом Харківської губернської земської управи (1905–1908) та почесним мировим суддею. Був головою повітової та губернської земських економічних рад, членом губернської земської управи, завідував економічним, шкільним та ветеринарним відділами. Дослужився до чину надвірного радника.

У 1908 р. заснував губернську земську касу дрібного кредиту і був обраний її головою, перебуваючи на цій посаді до обрання в Думу. Саме Борис Іванович організував перший у Росії з'їзд представників кас дрібного кредиту. 1912 р. був обраний членом IV Державної думи від Харківської губернії. Належав до фракції октябристів, після її розколу — до групи «Союзу 17 жовтня». Був головою комісії, створеної для розробки заходів щодо припинення ненормального подорожчання предметів першої необхідності, а також членом комісій — бюджетної, торгівлі та промисловості, фінансової, комісії з відзначення 300-річчя Романових та ін. У роки Першої світової війни, протягом 1914–1918 рр., був членом «Прогресивного блоку» — об'єднання депутатських фракцій IV Державної думи та Держради Російської імперії, яке складалося переважно з представників парламентських партій прогресистів, кадетів, октябристів і «прогресивних російських націоналістів», що зблизилися з октябристами. Після Лютневої революції лідери зазначеного

об'єднання, крім націоналістів, увійшли до Тимчасового уряду Росії — так званого «уряду народної довіри» (Ivanov etc. 2008).

З 1916 р. Б. І. Каразін став представником Державної думи в Особливій нараді для обговорення та об'єднання заходів щодо продовольчої справи. У дні Лютневої революції він був у Петрограді, а вже 8 березня 1917 р. прибув до Харкова, де виступав із повідомленнями про революційні події в Петрограді, робив доповіді про продовольче постачання країни та армії. 4 травня 1917 р. на засіданні Тимчасового комітету Державної думи був обраний членом Наради для розроблення плану фінансових перетворень (4-j sozyv Gosudarstvennoj dумы).

Не прийнявши Жовтневу революцію (1917), він у середині березня 1919 р. емігрував із Криму за кордон. Деякий час жив у Константинополі, торгував рисом та кавою, закупаючи великі оптові партії. Потім через Болгарію прибув до Сербії. У Софії зустрічався з російськими дипломатами старого царського посольства. Як член Державної думи був включений разом з іншими депутатами Держдуми, представниками Денікінського уряду й товариства Слов'янської взаємності, до складу російської делегації, яка мала об'їхати Балканські країни з метою слов'янського об'єднання. У вересні 1919 р. із цією метою делегація відвідала Сербію, Боснію, Герцоговину, Далмацію, Чорногорію. Проте головне завдання Б. І. Каразіна — вивчення можливостей товарообміну між Балканськими країнами і Росією, він писав детальні доповіді в Катеринослав, до штабу армії генерала Денікіна про можливість такого товарообміну. З цією метою він тісно співпрацював із Дунайською комісією з розподілу товарів.

У листопаді 1919 р. на деякий час він повернувся, спочатку прибув до Нахичевані, а потім до Києва, де навіть був обраний головою Києво-Харківського кооперативу для влаштування сільськогосподарських колоній. Потім з України Б. І. Каразін переїхав до Середньої Азії (Ташкент) і на Кавказ, а звідти, мабуть, розуміючи, що більшовики залишаться надовго в Росії, остаточно залишив батьківщину і переїхав до Німеччини. Оселився Б. І. Каразін в 1922 р. в передмісті Берліна.

Останній лист, адресований дочці, датовано 11 червня 1922 р. зі зворотною адресою: Berlin Schunckberg, Kozienstr., 31 II «Landkultur». Після цього він переїхав до Югославії, де проводив активну роботу серед емігрантів. Б. І. Каразін помер 6 квітня 1937 р. на 62 році життя, був похований на Новому кладовищі під Белградом (Deshko 2005, 281-289).

Дружина Б. І. Каразіна — Олена Олександрівна (1881), не поділяла погляди свого чоловіка та відмовилася емігрувати. Разом із донькою **Лідією Борисівною Каразіною (1902–1971)** залишилася жити в Харкові. Лідія Борисівна була єдиною та улюбленою донькою Бориса Івановича Каразіна. Народилася в Харкові, провела дитинство в родовому маєтку в Основинцях. Після від'їзду батька її матері довелося продати будинок в Харкові та перейти жити на квартиру в місті. Після приходу до влади більшовиків, 1919 р., Олену Олександрівну (як дружину депутата Державної думи) та доньку Лідію заарештували в їхньому селі, але селяни їх відбили у чекістів, дали грошей на дорогу та допомогли втекти. Олену Олександрівну заарештували ще раз, але звільнили після приходу армії Денікіна. Лідія Каразіна намагалася вступити до Харківського університету, але її навіть не допустили до іспитів, коли в приймальній комісії дізналися, що вона двоюрідна правнучка В. Н. Каразіна. Щоб якось існувати, вона влаштувалася в Чугуєві, де на курсах навчала грамоті червоних командирів 44 (Deshko 2005, 298-308).

Лідія Борисівна Каразіна одружилася з Аркадієм Герашенком, який з батьками жив у Ташкенті. Щоб уникнути подальших репресій в Україні, вони разом переїхали до Узбекистану до глухого кишлаку Чувалачі. Там молоде подружжя займалося фермерським господарством, заклали великий сад, прокопали арики, придбали два трактори, коней та корів, проте радянська влада, яка дійшла й до Середньої Азії, змусила їх переїхати в інше місце. Звідти родина Каразіної перебирається до м. Ош під Ташкентом, де чоловік працював водієм, а Лідія Каразіна вела домашнє господарство. В Узбекистані вони народили трьох дітей: Олега (1925), Ірину (1932), Остапа (1939). У 1940 р. сім'я повертається в Україну (м. Гостомель під Києвом) з наміром

дати дітям добру освіту. Щоб приховати своє дворянське походження, Аркадій пише, що він «тракторист», а дружина секретар-друкарка. «Тракторист» мав за плечима два курси юридичного факультету Ягеллонського університету у Кракові (Польща), досконало володів німецькою, англійською, польською, арабською та узбецькою мовами, а «секретарка» Каразіна закінчила класичну гімназію, добре знала французьку й англійську мови.

Незабаром після війни вся родина переїхала в Київ. Діти здобули чудову освіту, а Олег Геращенко став професором, членом-кореспондентом Академії наук України, директором Інституту технічної теплофізики, засновником вітчизняної школи з теплотрії та теплофізичного приладобудування. Мав двох дітей — Ларису й Ігоря. Лариса досліджує родовід Каразіних, живе в Києві, має двох дочок Тетяну й Ганну та онука. Ігор (1953) після закінчення Київського політехнічного інституту поїхав до Москви. У нього два сини-близнюки Олег та Сергій (1992). Донька Лідії Каразіної Ірина стала логопедом, має двох дітей: дочка Олена (1964) і син Остап (1972) та двох онуків від Олени — Віктора (1990) та Дар'ю (1996). Наймолодший син Л. Каразіної, Остап Геращенко, після закінчення геологічного факультету Київського університету став відомим у країні геологом, професором Норильського індустріального університету, і має трьох дітей: Андрія (1964), Лідію (1981) та Остапа (1983). Лідія була названа на честь бабусі, зберегла й бабусине прізвище, закінчила психологічний факультет Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна та виховує сина Олега.

Я не маю зараз інформації про інших дітей Івана Івановича Каразіна — Лідію, Івана, Надію, Олену, Юлю та Вадима. Вийшло простежити долю Каразіних по лінії третього (після Бориса та Івана) сина — **Владислава Івановича Каразіна (03.08.1883 – 1941)**. За професією Владислав Іванович — архітектор та художник. Народився в с. Основинці Богодухівського повіту Харківської губернії. Хрещений 2 вересня в Миколаївській церкві м. Краснокутськ. Як і Микола Миколайович Каразін, Владислав Іванович теж навчався у Всеросійській академії мистецтв (рос. — ВАХ) у Санкт-Петербурзі,

але значно пізніше — у 1904, 1915 рр. (мабуть, з перервою через війну) на архітектурному факультеті у проф. М. Т. Преображенського. Автор надгробного пам'ятника Б. М. Кричевському на Новодівочому цвинтарі (1916). Член Товариства архітекторів-художників Росії, керівником якого був Преображенський. Подальша доля невідома. У Владислава Івановича та його дружини Віри Євгенівни один син — Ігор (1915) (Sait mezhdunarodnogo tsentra semeynoi istorii i genealogii).

Ігор Владиславович Каразін (1915–1994). Закінчив фабрично–заводське училище, працював слюсарем. Закінчив Ленінградський політехнічний інститут із відзнакою. До війни працював над проєктуванням вогнеметів та іншої військової техніки. Учасник радянсько–німецької війни (1941–1945). Капітан-лейтенант Військово-морського флоту СРСР. Після війни працював у державному оптичному інституті, начальником виробництва (1948), а потім головним інженером (1950). З 1952 р. його направляють до Білорусі для покращення сільського господарства директором машино-тракторної станції (МТС). Там він розробив низку оригінальних сільгоспмашин для технічного забезпечення торфовидобутку, а очолювана ним МТС стала рентабельним підприємством. У 1957 р. повернувся до Ленінграда й очолив конструкторське відділення Всесоюзного НДІ телебачення. Його розробки пов'язані з вітчизняним космічним телебаченням, яким оснащується вся літальна техніка. За розробки на тему «Метеор», пов'язані з метеорологічними дослідженнями, був нагороджений Державною премією Ради Міністрів СРСР. Помер у Санкт-Петербурзі (Deshko 2005, 303-304). У Ігоря Владиславовича два сини — Святослав та Володимир.

Старшим сином Ігоря Владиславовича є **Святослав Ігорович Каразін**, який народився 1945 р. в Ленінграді. Закінчив Ленінградський електротехнічний інститут. Служив на Тихоокеанському флоті у Владивостоці. Працював завідувачем відділу науково-дослідного інституту командних приладів, завідувачем лабораторії на заводі з виготовлення систем зв'язку. Зробив істотний внесок у розвиток комп'ютерних технологій у телеграфній техніці. Співатор винаходу «Цифровий вимірювач серії часових інтервалів» (1978) (Deshko 2005, 303-304).

Роком пізніше, 1946 р., теж у Ленінграді народився **Каразін Володимир Ігорович** — нині доктор технічних наук, професор кафедри теорії механізмів та машин, механіко-машинобудівного факультету Санкт-Петербурзького політехнічного університету. 1964 р. вступив до Ленінградського політехнічного інституту ім. М. І. Калініна. У 1970 р. закінчив його за спеціальністю «Технологія машинобудування, металорізальні верстати та інструменти». Після закінчення інституту був прийнятий на кафедру теорії механізмів та машин Ленінградського політехнічного інституту на посаду молодшого наукового співробітника. 1975 р. захистив кандидатську, а 1987 — докторську дисертацію. Протягом багатьох років керує аспірантами й магістрами. Опублікував більше ста наукових праць. Наукові інтереси: динаміка машин, дослідження та створення відцентрових випробувальних комплексів. Бере участь у проєкті «Створення програмно-керованих стендів складних рухів для імітації реальних режимів руху». Дійсний член Балтійської академії інформатизації.

Займається підприємництвом. Очолує фірму із виготовлення нестандартного обладнання. У Володимира Ігоровича та його дружини Наталії дві доньки — Ольга (1972) та Ганна (1985). Ольга закінчила музичне училище, театральний інститут (відділення адміністрації та менеджменту). Як і батько, який займається підприємництвом, відкрила дві студентські кав'ярні. Анна закінчила механіко-машинобудівний факультет Санкт-Петербурзького політехнічного університету. Мені пощастило побувати в «дворянському гнізді» Каразіних у Санкт-Петербурзі, яке розташовано поряд з будинком О. С. Пушкіна на Мойці. Прекрасна, дружна та інтелігентна родина, яка дбайливо зберігає реліквії роду Каразіних, влаштувала мені привітний прийом (Iz besid).

Особливу увагу заслуговує Лариса Олегівна Дешко — онука Лідії Борисівни Каразіної. Вона настільки перейнялася історією та долею свого роду, що саме завдяки їй ми знаємо багато про Каразіних. Мені доводилося листуватися й зустрічатися з пані Ларисою, ще коли я працював і жив у Болгарії. Вона надала мені неоціненну допомогу в підготовці книги про Василя Назаровича Каразіна, що вийшла 2005 р.

в Софії, в академічному видавництві «Марин Дринов». Після цього Лариса Олегівна видала кілька книг про Василя Назаровича та його нащадків, здійснює постійну пошукову роботу, доводить чиновникам у міністерствах та інших структурах необхідність увічнення пам'яті роду Каразіних, що стільки дав не лише університету й Харкову, а і світовій науці та культурі.

Список джерел та літератури / References

4-j sozuv Gosudarstvennoj dumy: Hudozhestvennyj fototip. al' bom s portretami i biografijami. Sankt-Peterburg, 1913. (In Russian)

4-й созов Государственной думы: Художественный фототип. альбом с портретами и биографиями. Санкт-Петербург, 1913.

Abramov, Ia. V. *V. N. Karazin: Ego zhizn i obshestvennaia deiatel'nost. Biograficheskiy ocherk.* Sankt-Peterburg, 1891. (In Russian)

Абрамов, Я. В. *В. Н. Каразин: Его жизнь и общественная деятельность. Биографический очерк.* Санкт-Петербург, 1891.

Anashkino, <http://www.anashkino.webs.com>, <http://necropolis.genealogia.ru/posobie5.htm>. Дата перегляду: 19 вересня 2019. (In Russian)

Анашкино, <http://www.anashkino.webs.com>, <http://necropolis.genealogia.ru/posobie5.htm>. Дата перегляду: 19 вересня 2019.

Aripova, L. P. *Preodoleem stenu zabvenia (O Nikolae Nikolatviche Karazine).* Moskva, 2005. (In Russian)

Арипова, Л. П. *Преодолею стену забвения (О Николае Николаевиче Каразине).* Москва, 2005.

Bagaley D.I. Karazin V. N. *Entsiklopedicheskiy slovar (isd. F. A. Brokgaus, I. A. Efron)*, т. 14. Sankt-Peterburg, 1895, s. 424-425. (In Russian)

Багалеї, Д. І. Каразин В. Н. *Энциклопедический словарь (изд. Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон)*, т. 14. Sankt-Peterburg, 1895, с. 424-425.

Bereziuk, N. M. Dostojnie svoego roda (k semejnomu portretu Karazinyh). *UNIVERSITATES: nauka i prosveschenie: nauchno-populiarnij ezhekvartalnij zhurnal [UNIVERSITATES: Science and Education: popular science quarterly magazine = Universities]*, no. 1, 2003, s. 58-69. (In Russian)

Березюк, Н. М. Достойные своего рода (к семейному портрету Каразиных). *UNIVERSITATES: Наука и просвещение: научно-популярный ежеквартальный журнал=Университеты*, № 1, 2003, с. 58-69.

Bereziuk N.M., Gramma, V. N. Slid dobriy i vichniy na semli Slobozhanskiy (Ivan Nazarovich Karazin ta yogo naschadki). *UNIVERSITATES: nauka i prosveschenie: nauchno-populiarnij ezhekvartalnij zhurnal [UNIVERSITATES: Science and Education: popular science quarterly magazine = Universities]*, no. 2 (14), 2003, s. 26-33. (In Ukrainian)

Березюк Н. М., Грамма, В. Н. Слід добрий і вічний на землі Слобожанській (Іван Назарович Каразін та його нащадки). *UNIVERSITATES: Наука и просвещение: научно-популярный ежеквартальный журнал=Университеты*, № 2 (14), 2003, с. 26-33.

Bolebruh, A. G., Kudelko, S. M., Hridochkin. *Vasil' Nazarovich Karazin (1773–1842)*. Kharkiv, 2005. (In Ukrainian)

Болєбрух, А. Г., Куделько, С. М., Хрідочкін А. В. *Василь Назарович Каразін (1773–1842)*. Харків, 2005.

Danilevsky, G. P. *Ukrainskaia starina. Materiali dlia istorii ukrainskoi literaturi I narodnogo obrasovania*. Kharkov, 1866. (In Russian)

Данилевський, Г. П. *Українська старина. Матеріали для історії української літератури і народного образования*. Харьков, 1866.

Deshko L. *Derevo zhizni. Vasiliiy Karazin. Zhivot I deynost. Po sluchai 200 godini ot osnovavaneto na Kharkovskia universitet "V. N. Karazin"*. Sofia, 2005, s. 297-308. (In Russian)

Дешко, Л. *Дерево жизни. Василий Каразин. Живот и дейност. По случай 200 години от основаването на Харковския национален университет «В. Н. Каразин»*. София, 2005, с. 297-308.

Deshko, L. *Karazinska kaplitsa. Istorija, fotografii, dokumenti*. Kyiv, 2009. (In Ukrainian)

Дешко, Л. *Каразінська каплиця. Історія, фотографії, документи*. Київ, 2009.

Deshko L. "Lialika milaia, zdravstvui!" (pisma B. I. Karazina docheri). *Vasiliiy Karazin. Zhivot I deynost*. Sofia, 2005, s. 281-289. (In Russian);

Дешко, Л. «Лялика милая, здравствуй!» (письма Б.И. Каразина дочери). *Василий Каразин. Живот и дейност*. София, 2005, с. 281-289.

Entsiklopedicheskiy slovar «Nikolaevtsi, 1789–1999 g.g.». Nikolaev, 1999. (In Russian)

Энциклопедический словарь «Николаевцы, 1789–1999 г.г.». Николаев, 1999.

Iz besid z Volodymyrom, Nataliieiu, Ol'hoiu ta Annoiu Karazinyumu. Cherven' 2004 r. Osobystuj arkhiv M. Stancheva. (In Ukrainian)

Із бесід з Володимиром, Наталією, Ольгою та Анною Каразіними. Червень 2004 р. Особистий архів М. Станчева.

Ivanov, V. Ju., Komzolova, A. A., Rjahovskaja, I. S. *Gosudarstvennaja дума Rossijskoj imperii: 1906–1917*. Moskva, 2008.

Иванов, Б. Ю., Комзолова, А. А., Ряховская, И. С. *Государственная дума Российской империи: 1906–1917*. Москва, 2008.

Karazin, V. N. Pismo Muhanovu S. N. (21 noiabria 1831 g.). *Sochinenia, pisma I bumagi V. N. Karazina, sobrannie i redaktirovannie prof. D. I. Bagaleem*. Khar'kov, 1910. (In Russian)

Каразин, В. Н. Письмо Муханову С. Н. (21 ноября 1831 г.). *Сочинения, письма и бумаги В. Н. Каразина, собранные и редактированные проф. Д. И. Багалеем*. Харьков, 1910.

Kashirin, V. B. Polkovnik Nazar Karazin v Dunaiskih kniazhestvah nakanune I v nachale rusko-turetskoi voiny 1768–1774 gg. *Slavianskiy mir v tretiem tisiachiletii [The Slavic World in the Third Millennium]*, t. 16, no. 1-2, 2021. (In Russian)

Каширин, В. Б. Полковник Назар Каразин в Дунайских княжествах накануне и в начале русско-турецкой войны 1768–1774 гг. *Славянский мир в третьем тысячелетии*, т. 16, № 1-2, 2021.

Компания Virtex FOOD, <https://virtex-food.ru/>. Data perehliadu: 16 bereznia 2019. (In Russian)
Компанія Виртекс FOOD, <https://virtex-food.ru/>. Дата перегляду: 16 березня 2019.

Мус Каразина, <http://wikimapia.org/9408764/ru/Мус-Каразина>. Data perehliadu: 24 travnia 2020. (In Russian)

Мус Каразина, <http://wikimapia.org/9408764/ru/Мус-Каразина>. Дата перегляду: 24 травня 2020.

Nauchno-bibliograficheskiy arhiv Rosiyskoi akademii hudozhestv (NBA RAKh). (In Russian)
Научно-библиографический архив Российской академии художеств (НБА РАХ).

N. N. Karazin. *Dunav v plametsi. Dnevnik na vjennia korespondent. Reportazhi (1877–1878)*. Sofia, 2008. (In Bulgarian)

Н. Н. Каразин. *Дунав в пламъци. Дневник на военния кореспондент. Репортажи (1877–1878)*. София, 2008.

Ofitsyniy sait kompanii «Virteks», www.virteks-food.ru. Data perehliadu: 28 kvitnia 2018. (In Russian)

Офіційний сайт компанії «Виртекс», www.virteks-food.ru. Дата перегляду: 28 квітня 2018.

Paramonov, A. F. Ivan Nazarovich Karazin i ego sem'ya v dokumentax gosudarstvennogo arhiva Khar'kovskoj oblasti. *Khar'kovskij istoricheskij al'manax. Osen' – zima 2004 goda*. Khar'kov, 2004. (In Russian)

Парамонов, А. Ф. Иван Назарович Каразин и его семья в документах государственного архива Харьковской области. *Харьковский исторический альманах. Осень – зима 2004 года*. Харьков, 2004.

Rasvitie estestvoznania v Rosii. *Institut istorii estestvoznania v Rosii*. Moskva, 1977. (In Russian)
Развитие естествознания в России. *Институт истории естествознания и техники*. Москва, 1977.

Rosijskij gosudarstvennyj voenno-istoricheskij arhiv (RGVIA). (In Russian)

Российский государственный военно-исторический архив (РГВИА).

Rosijskij gosudarstvennij istoricheskij arhiv v Sankt-Peterbursi (RGIA – SP). (In Russian)

Российский государственный исторический архив в Санкт-Петербурге (РГИА – СПб).

Sadoven, V. V. *Russkie hudozhniki-batalisti XVIII – XIX vv.* Moskva, 1955. (In Russian)

Садовень, В. В. *Русские художники-баталисты XVIII – XIX вв.* Москва, 1955.

Sait mezhdunarodnogo tsentra semeynoi istorii i genealogii (MTSIG), <http://genealogy.clan.su/publ/8-1-0-20>. Data perehliadu: 31 sichnia 2020. (In Russian)

Сайт международного центра семейной истории и генеалогии (МЦСИГ), <http://genealogy.clan.su/publ/8-1-0-20>. Дата перегляду: 31 січня 2020.

Sochinenija, pis'ma i bumagi V.N. Karazina, sobrannye i redaktirovannye prof. D. I. Bagaleem. Khar'kov, 1910. (In Russian)

Сочинения, письма и бумаги В.Н. Каразина, собранные и редактированные проф. Д. И. Багалеем. Харьков, 1910.

Stanchev, M. G. Dvorianskiat rod Karazinovi (dokumenti i materiali). *Vasilij Karazin. Zhivot I dejnost. Po sluchai 200 godini ot osnovavaneto na Kharkovskia universitet "V. N. Karazin".* Sofia, 2005. (In Russian)

Станчев, М. Г. Дворянский род Каразинови (документы и материалы). *Василий Каразин. Живот и дейност. По случаи 200 години от основаването на Харковския национален университет «В. Н. Каразин».* София, 2005.

Stanchev, M., Vovk, O., Kras'ko, N. Nazar Aleksandrovich Karazin v svetlinata na novite dokumenti. *Spysanie na B'lharskata akademyia na naukyte*, 2019, no. 5, s. 3-8. (In Bulgarien)

Станчев, М., Вовк, О., Красько, Н. Назар Александрович Каразин в светлината на новите документи. *Списание на Българската академия на науките*, 2019, № 5, s. 3-8.

Stepanov, A. I. *Russkiy bereg. Dalnevostochnoe knizhnoe izdatelstvo.* Vladivostok, 1976. (In Russian)

Степанов, А. И. *Русский берег. Дальневосточное книжное издательство.* Владивосток, 1976.

Shil'der, N. K. *Imperator Aleksandr Pervyj, ego zhizn' i carstvovanie*, t. 2. Sankt-Peterburg, 1904. (In Russian)

Шильдер, Н. К. *Император Александр Первый, его жизнь и царствование*, т. 2. Санкт-Петербург, 1904.

Terent'ev, M. A. *Istorija zavoevanija Srednej Azii*, t. 1. Sankt-Peterburg, 1903. (In Russian)

Терентьев, М. А. *История завоевания Средней Азии*, т. 1. Санкт-Петербург, 1903.

Tihiy, V. N. *Obzor nauchno-literaturnoi deiatelnosti V. N. Karazina*. Khar'kov, 1907. (In Russian)
Тихий, В. Н. *Обзор научно – литературной деятельности В. Н. Каразина*. Харьков, 1907.

Tihiy, V. N. *V. N. Karazin: Zhits i obshchestvennaia deiatelnost*. Kyiv, 1905. (In Russian)
Тихий, В. Н. *В. Н. Каразин: Жизнь и общественная деятельность*. Киев, 1905.

Tsentral'nyj derzhavnyj istorychnyj arkhiv Ukrainy (TsDIAK Ukrainy). (In Ukrainian)
Центральний державний історичний архів України (ЦДІАК України).

Mykhailo Stanchev

Doctor of Historical Sciences, Professor

V. N. Karazin Kharkiv National University

4 Svobody sq., 61022, Kharkiv, Ukraine

Email: stanchev.m@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2034-5087>

THE KARAZIN FAMILY: A NEW READING (TO THE 250TH ANNIVERSARY OF THE BIRTH OF V. N. KARAZIN)

The article, dedicated to the 250th anniversary of the birth of the founder of Kharkiv Imperial University Vasyl Karazin, details little-known episodes of his life and traces the genealogy of the entire Karazin family. Based on a thorough study of archival materials, the author for the first time discusses not only the Bulgarian, but also Ukrainian, Greek, and Polish roots of the Karazin family, calling into question the one-sided views that have long dominated the literature on the subject (for example, regarding the alleged Greek roots of the founder of Kharkiv University). The author's arguments and observations are rooted in the analysis of the records of the Department of Heraldry in the Russian State Historical Archive in St. Petersburg and personal papers of Nazar Karazin preserved in the Russian State Military Historical Archive. The article provides a wealth of biographical information on all members of the Karazin family, starting with Oleksandr Karazin, who settled in the lands of the Sloboda regiments and whom the author considers as the family's founder. The biography of Vasyl Karazin's father, Nazar Oleksandrovych, a colonel in the Russian army during the time of Catherine II, is explored in more detail. On the basis of archival records, the author describes in particular Nazar Karazin's military and diplomatic service during the Russo-Turkish War of 1768–1774. New light is shed on the life of Vasyl Karazin's grandson Mykola Mykolayovych Karazin, a well-known artist, member of the Russian

Academy of the Arts, and writer, who left to posterity a diary and reports from the frontlines of the Russo-Turkish War of 1877–1878. These writings are published by the author of the article in a separate edition. Furthermore, research in the Russian State Naval Archive enables the author to flesh out little-known episodes of the life of one of the sons and another grandson of Vasyl Karazin — Filadelf senior and Filadelf junior, who served in the Russian Navy. The author has also discovered new facts from the lives of descendants of the Karazin family currently living in Ukraine and abroad.

Keywords: V. N. Karazin, anniversary, Karazin family, biography.

Текст надійшов до редакції 10.09.2023.

The text was received by the editors 10.09.2023.

Текст затверджено до друку 05.11.2023.

The text is recommended for printing 05.11.2023.